

Rozdział IX

Po wyzwoleniu

Ostatnie dni przed wyzwoleniem spod okupacji niemieckiej mieszkańcy Orli i okolic przeżyli w wielkiej trwodze. Kanonada artyleryjska, wzajemne ostrzeliwanie się wojsk niemieckich i radzieckich budziły obawy o los bliskich, stan gospodarstw. Na otwartych wysoczyznach w okolicach Topczykał i Szerni koncentrowały się oddziały wojskowe. W wyniku działań wojennych wiele wsi poważnie ucierpiało.

W sierpniu-wrześniu 1944 r. życie cywilne zaczęło powracać do normy. Przystąpiono do odnawiania administracji i szkolnictwa. W Orli reaktywowano działającą wcześniej szkołę białoruską. Gospodarze przez krótki okres nie musieli dostarczać obowiązkowych kontyngentów płodów rolnych, nie obowiązywały też restrykcyjne przepisy w zakresie chowu zwierząt gospodarskich. Niebawem okazało się jednak, że nowe władze nie są w tym względzie łaskawsze od poprzednich. W 1946 r. podwojono podatek gruntowy w stosunku do roku poprzedniego, nałożono obowiązkowe kontyngenty. Lidia Taranta z Szerni wspomina: *U nas siem'ja była bolszaja. Jak nałożat toj kontyngent, to my byliś jak ryba ob luod. Moi chłopci jak pudrosli, to szyćś buchonkuw chlieba w tyždeń z'jidali.*

Mimo to próby zorganizowania spółdzielni produkcyjnych w Orli i okolicznych wsiach nie dały żadnych rezultatów. Nauczeni doświad-

zeniami z lat 1939-1941 gospodarze nie garnęli się do kolektywnego rolnictwa. W wykazie spółdzielni na terenie dekanatu bielskiego z 1951 r., czyli szczytowego okresu kolektywizacji, nie znajdujemy żadnej wsi należącej do parafii orlańskiej¹. Dopiero później w Orli, Redutach i Krywiatyczach zorganizowano spółdzielnie produkcyjne.

Lata powojenne były interesującym i jednocześnie dramatycznym okresem w życiu parafii. Wynikało to zarówno z wydarzeń dotyczących Cerkwi prawosławnej w Polsce, jak i uwarunkowań miejscowych. Gdy w lipcu-sierpniu 1944 r. były już w zarysach znane nowe wschodnie granice Polski, okazało się, że na jej terytorium znajduje się tylko jeden hierarcha prawosławny — biskup lubelski Tymoteusz (Szretter). Od Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego biskup otrzymał zezwolenie na administrowanie diecezją chełmsko-podlaską oraz parafiami położonymi na Białostocczyźnie, które po emigracji metropolity Pantelejmona i abpa Benedykta do Niemiec były pozbawione hierarchii. Wkrótce na wakujące stanowisko hierarchy mińskiego patriarcha Aleksy mianował abpa Bazylego. Czując się sukcesorem abpa Pantelejmona, arcybiskup Bazyli (Rotmirow) postanowił przejąć parafie na Białostocczyźnie pod swoją jurysdykcję².

Aby zjednać sobie duchowieństwo, w grudniu 1944 r. władyka odbył wizytację duszpasterską na Białostocczyźnie. 20 grudnia zawitał do Bielska, gdzie licznie zgromadzone duchowieństwo podjęło decyzję o przyłączeniu się do Cerkwi Rosyjskiej Patriarchatu Moskiewskiego. Na zebraniu wybrano Tymczasową Radę Diecezjalną z centrum w Białymstoku. W jej skład weszło czterech dziekanów, w tym o. Andrzej Turowski, dziekan bielski³. W związku z nowymi obowiązkami o. Andrzeja Turowskiego, abp Bazyli na stanowisko proboszcza parafii w Orli mianował oficjalnie o. Włodzimierza Cechana. O. Turowski jako dziekan bielski nadal mieszkał w Orli. Arcybiskupa Bazylego poparli niemal wszyscy duchowni. Biskup Tymoteusz na pewien czas stracił kontakt z Białostocczyzną.

Delegatem z Podlasia na Sobór Lokalny Cerkwi Rosyjskiej w Moskwie wybrano o. Mikołaja Wincukiewicza, proboszcza z Kuraszewa. Wszystkie parafie zbierały pieniądze na ten cel. Parafia orlańska miała wpłacić 200 rubli⁴.

Z dokumentów wynika, że o. Andrzej Turowski nie uczestniczył zbyt aktywnie w pracach Zarządu Diecezjalnego. Świadczy o tym choćby pismo dziekana hajnowskiego o. Piotra Gramotowicza, informujące o. Andrzeja o mającym się odbyć w Bielsku zebraniu Zarządu⁵. 22 lutego 1945 r. księża z dekanatu bielskiego oficjalnie opowiedzieli się za przejściem Zarządu Tymczasowego pod jurysdykcję patriarchy Aleksiego oraz zmienili jego nazwę na Białostocki Diecezjalny Zarząd Prawosławny z siedzibą w Bielsku.

Jednym z pierwszych rozporządzeń władzyki mińskiego, które dotarło do bielskiej kancelarii Zarządu było pismo, dotyczące repatriacji do BSRR duchownych i wiernych. Duchownym, którzy zdecydowaliby się na wyjazd obiecywano najlepsze parafie. Zalecano również prowadzenie wśród parafian agitacji na rzecz repatriacji do ZSRR⁶.

Możemy domniemywać, że zalecenia abpa Bazylego były wpisane w prowadzoną w owym czasie akcję repatriacyjną. W większości parafii wierni i duchowieństwo biernie odniosło się do rozporządzenia hierarchy. Z Orli wyjechała jedynie rodzina Michała Murawskiego, z sąsiednich wsi średnio po 2-3 rodziny⁷. W marcu 1945 r. na wyjazd zdecydował się o. Andrzej Turowski. Na jego miejsce bp Aleksy skierował o. Włodzimierza Cechana, zaś biskup Tymoteusz — o. Jana Pańkę.

W rezultacie tych decyzji w parafii orlańskiej na pewien czas uformował się system dwu- a nawet trójwładzy. Administracja państwowa, uznająca oficjalnie jurysdykcję bpa Tymoteusza nad Białostoczczyzną, uznała początkowo za proboszcza orlańskiego o. Jana Pańkę. O. Andrzej Turowski z kolei odmówił mu przekazania parafii, uważając za prawowitego sukcesora o. Włodzimierza Cechana. Dodatkowo sprawę skomplikowały wątpliwości urzędu wojewódzkiego, zatwierdzającego duchownych na proboszczów, co do pochodzenia o. Jana Pańko. Według danych urzędu duchowny ten był unitą. O. Włodzimierz Cechan, uznający zwierzchnictwo abpa Bazylego, nie mógł być również zaakceptowany przez władze.

O. Włodzimierz nie przystał na propozycję starosty powiatowego, który sugerował, by przeszedł on pod jurysdykcję bpa Tymoteusza. Dlatego też w sierpniu 1945 r. starostwo poleciło mu opuścić parafię orlańską. Mimo to o. Włodzimierz pozostał w Orli⁸.

Następne miesiące przyniosły odgórne rozwiązanie skomplikowanej sytuacji prawno-kanonicznej Cerkwi na Białostocczyźnie. W listopadzie 1945 r. o. Mikołaj Wincukiewicz został mianowany zarządzającym sprawami diecezji białostockiej. Duchowny ten przystąpił energicznie do umacniania swej władzy. Duchowieństwo uznające zwierzchnictwo bpa Tymoteusza zostało zawieszane w czynnościach, co często doprowadzało do sytuacji konfliktowych. W grudniu 1945 r. tak też się stało w Orli⁹.

19 lutego 1946 r. starosta bielski zwołał zjazd duchowieństwa z całego powiatu. Po wysłuchaniu przemówień starosty i przedstawiciela bpa Tymoteusza większość uczestniczących w nim duchownych podpisała protokół lojalności wobec władz polskich i hierarchii cerkiewnej w Polsce. Wśród podpisujących protokół widnieje również nazwisko o. Włodzimierza Cechana¹⁰.

Lata 1944-1947, szczególnie zaś rok 1946, były w powiecie bielskim okresem bardzo niespokojnym. W lutym 1946 r. okolicznymi mieszkańcami wstrząsnęły wieści o pacyfikacji wsi białoruskich: Zaleszan, Zań, Szpaków, Końcowizny. Na terenie gminy Orla było trochę spokojniej. Jedynie we wrześniu 1946 r. 15-osobowy oddział dokonał napadu na urząd gminy i sklep¹¹.

Formalne rozwiązanie konfliktu w Cerkwi prawosławnej w lutym 1946 r. nie przyniosło stabilizacji w parafii orlańskiej. O. Włodzimierz Cechan nie był akceptowany przez wszystkich parafian. Niechęć do niego wzmogła się szczególnie po mianowaniu w 1948 r. o. Włodzimierza Bliźniuka wikariuszem parafii. Obecność w parafii tych dwóch duchownych zapoczątkowała nową falę niepokoju.

Grupa parafian niezadowolonych z działalności duszpasterskiej sześćdziesięcioletniego o. Włodzimierza Cechana duże nadzieje wiązała z o. Włodzimierzem Bliźniukiem. Ten młody duchowny dość łatwo dał się zaangażować w nurt działań przeciwników o. W. Cechana. Z czasem narastała nieufność proboszcza w stosunku do wikariusza, co z kolei skupiło wokół młodego duchownego jeszcze większą grupę parafian.

Falę niezadowolenia spowodowało przeniesienie w marcu 1949 r. o. Włodzimierza Bliźniuka do Królowego Mostu. 13 kwietnia tego roku na zebraniu parafian, na którym według protokołu uczestniczyło 800

osób (!), dyskutowano na temat *organizacji życia religijnego w orlańskiej parafii prawosławnej, w związku z odmówieniem wyższych Duchownych władz Cerkiewnych o pozostawieniu ks. Włodzimierza Bliźniuka w Orłańskiej parafii*¹².

Głównym postanowieniem zebrania było powołanie *niezależnej od władz Duchownych Cerkwi Prawosławnej na dogmatycznych zasadach chrześcijaństwa Prawosławnego bez żadnych zmian w nabożeństwie jak i w wykonaniu obrządków prawosławnych i mianować (...) parafię „Orlańska niezależna obszeczyna chrześcijan prawosławnych w Polsce”*¹³.

Wyznaczeni przez zebranie przedstawiciele przygotowali niebawem odpowiednie pisma, w których powiadamiali Ministerstwo Administracji Publicznej oraz prezydenta o podjętych decyzjach. Treść pism wskazuje, że „secesja” w parafii orlańskiej przypominała ruch „obnowieńców” w Rosji Radzieckiej. Autorzy pisma zwracali się do prezydenta: *Zwracamy się do Ciebie Ukochany nasz Wodzu z uprzejmą prośbą o poparcie naszego postanowienia i przyjęcie naszej parafii i wykonujących czynności duszpasterskie pod swoją opiekę, aby w naszej parafii zapanował ład i spokój*¹⁴. W innym piśmie, skierowanym do ministerstwa już po otrzymaniu odpowiedzi od prezydenta, przedstawiciele parafii pisali: *Parafia będzie podporządkowywała się Władzom Cywilnym, jak również i wykonywać wszelkie zalecenia Patriarchatu Moskiewskiego i całej Rosji*¹⁵. Te ostatnie sformułowanie sugerować może powiązanie tych wydarzeń z procesem autokefalizacji Cerkwi w Polsce¹⁶.

Postawa inicjatorów niezależnej *obszeczyny* orlańskiej nie była do przyjęcia przez hierarchię cerkiewną w Polsce. 9 czerwca 1949 r. Sobór Biskupów PAKP uprawomocnił wcześniejsze postanowienia dotyczące o. Włodzimierza Bliźniuka, zarzucając mu ścisły kontakt z *buntowniczą grupą parafian w Orli (...)*¹⁷. Taka decyzja Soboru doprowadziła do dalszego zaognienia sytuacji w parafii. Tu bowiem nadal uważano, że decyzje hierarchii są niesłuszne. W sierpniu 1949 r. o. Włodzimierz Cechan opuścił Orłę, zaś funkcję proboszcza objął o. Bliźniuk. W grudniu tego roku inspiratorzy *odnowicielstwa* skierowali do Ministerstwa Administracji Publicznej podanie z prośbą o zarejestrowanie parafii jako niezależnego od hierarchii cerkiewnej *Prawnego Stowarzyszenia Chrześcijan Prawosławnych w Orli*¹⁸.

23. Jedno z pism z okresu „smuty orlańskiej”

W tym czasie ponownie skierowano obszernie pismo na ręce prezydenta Bieruta. Treść podania nosiła wyraźne znamiona deklaracji politycznej. Autorzy pisali: *My, ludzie pracy, ludzie którzy kochają sprawiedliwość i wolność, chcemy wspólnie z naszym Państwem Ludowym kontynuować wolność zbudowaną na zasadach demokracji i moralności chrześcijańskiej, mocno będziemy strzec od zakusów wrogich dla ludzi pracy*¹⁹. Jednocześnie w Urzędzie Wojewódzkim w Białymstoku złożono dokumenty niezbędne do rejestracji Stowarzyszenia Chrześcijan Prawosławnych w Orli²⁰. Jego statut, opracowany 20 listopada 1949 roku, ograniczał obowiązki duchownego do roli *treboispolnitiela*. Wszystkie

kwestie administracyjno-gospodarcze miał przejąć 21-osobowy Komitet. Członkami Stowarzyszenia mogli być *wierni wyznania prawosławnego nie uznający zwierzchnictwa władzy biskupiej*²¹.

Na początku 1950 r., po wizycie w Orli abpa Tymoteusza, sytuacja w parafii uległa stopniowej normalizacji. W maju o. Włodzimierzowi Bliźniukowi oficjalnie przywrócono godność kapłańską i stanowisko wikariusza w parafii orlańskiej. Nowym proboszczem od kwietnia tego roku został o. Antoni Wiszenko²². Nadzór nad parafią abp Tymoteusz powierzył dziekanowi białostockiemu, o. Włodzimierzowi Rafalskiemu²³.

Mimo to 26 maja 1951 r. o. Włodzimierz Rafalski przekazał parafię w Orli do dekanatu bielskiego. Dziekan białostocki pisał do dziekana bielskiego o. Mikołaja Niesłuchowskiego: *Stan współżycia parafialnego nie jest najlepszy. Jednak nie budzi obawy, że powtórzy się to, co się stało niespełna 2 lata temu (...)*²⁴. Dziekan bielski jeszcze w czerwcu 1952 r. pisał o tym do metropolity Makarego: *W Orlanskom prichodie do siego wremieni nie sowsiem spokojno, bojuś czto by nie wspychnuła smuta s preźniej siłoj*²⁵.

Obawy dziekana miały uzasadnienie. 13 września 1952 r. grupa pięćdziesięciu parafian ze wsi Koszele skierowała do metropolity prośbę o zezwolenie na dokonanie nowych wyborów starosty cerkiewnego oraz mianowanie dotychczasowego wikariusza na stanowisko proboszcza²⁶. Tymczasem władze Cerkwi przychylnie odniosły się do prośby o. Włodzimierza Bliźniuka o przeniesienie go na stanowisko proboszcza w Mielniku nad Bugiem. W końcu 1952 r. *orlańska smuta* zaczęła przygasać.

W tym okresie zaniedbano nauczanie religii w szkołach. Dodatkowo przyczyniły się do tego ograniczenia obowiązujące nauczycieli tego przedmiotu, wprowadzone przez władze oświatowe w roku szkolnym 1951/1952. Rok później Orla była jedną z jedenastu parafii w dekanacie bielskim, na terenie których już nie nauczano religii²⁷. Pewną rekompensatą stała się możliwość nauki w otwartym w latach 50. seminarium duchownym w Warszawie. Już w pierwszych latach działalności naukę podjęło w nim kilka osób z parafii orlańskiej²⁸.

Innym problemem nurtującym parafian były nieuregulowane sprawy własnościowe. Od marca 1950 r. mecenas Daniel Łukaszuk prowadził

24. Goście Piotra Kubajewskiego (pierwszy z prawej) — orlańskiej legendy i jego żony (trzecia z prawej). Za P. Kubajewskim mecenas Daniel Łukaszuk z Bielska. Druga z lewej jego córka Halina, za nią Ludmiła Jermakowicz. W tyle stawy własnoręcznie wykopane przez P. Kubajewskiego. Fotografia z września 1943 r.

w imieniu Metropolii Prawosławnej sprawę przeciwko Skarbowi Państwa o place cerkiewne w Orli²⁹. Osobnym problemem były bardzo wysokie podatki nakładane na duchownych. W małych parafiach wiejskich dochodziło do tego, że komornik zajmował mienie cerkiewne. Do rangi symbolu urosło odebranie o. Bazylemu Siemientowskiemu z Podbiela butów, kożucha i innych rzeczy osobistych oraz zajęcie mebli o. Stefana Iwankiewicza z Rajska³⁰.

O. Antoniego Wiszenkę, ani jego następcę, o. Maksyma Sandowicza, takie poniżające godność duchownych incydenty nie dotknęły. Parafia w Orli była drugą pod względem liczby wiernych w dekanacie bielskim. W 1952 roku w 614 domach zamieszkiwało tu 3 135 wiernych. W Orli było 114 domów i 672 osoby, Koszelach — 99 domów i 441 osób, Mikłaszach — 44 i 217, Krywiatyczach — 61 i 325, Wólce — 28 i 136, Redutach — 64 i 348, Szerniach — 41 i 222, Paszkowszczyźnie — 51 i 258, Topczykałach — 65 i 280, Toporkach — 47 i 236³¹.

- 1 Archiwum Parafii *Preczysteńskiej* w Bielsku [dalej: APP], Akta dekanatu bielskiego z 1951 r. Wykaz spółdzielni produkcyjnych, 18.05.1951 r.
- 2 J. Urban, *Kościół Prawosławny w Polsce 1945-1970*, Kraków 1996, s. 66.
- 3 APO, Akta z lat 1944-1946. Protokół z zebrania 20.12.1944 r.
- 4 Tamże, Pismo dziekana hajnowskiego, 23.12.1944 r.
- 5 Tamże, Pismo, 31.01.1945 r.
- 6 APP, Akta 1944-1946.
- 7 Informacja Mikołaja Murawskiego.
- 8 E. Mironowicz, *Białorusini w Polsce 1944-1949*, Warszawa 1993, ss. 163-164.
- 9 Tamże, s. 167.
- 10 APwB, Zespół Starostwa Powiatowego w Bielsku Podlaskim, sygn. 114, k. 146; sygn. 234, k. 34-35.
- 11 Tamże, sygn. 20, k. 34. Sprawozdanie Starosty Powiatowego za wrzesień 1946 r.
- 12 Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej: AAN MAP), t. 1043. Protokół zebrania orlańskiej Prawosławnej Cerkwi z 13 kwietnia 1949 r.
- 13 Tamże, s. 113-114.
- 14 Tamże, Pismo, 15.05.1949 r. Por. J. Urban, dz. cyt., s. 144.
- 15 Tamże, Pismo, 20.06.1946 r.
- 16 E. Mironowicz, dz. cyt., s. 169.
- 17 Archiwum Akt Nowych, Pismo zastępcy metropolity abpa Tymoteusza, 13.06.1949 r.
- 18 Tamże, Podanie do Ministerstwa Administracji Publicznej, 04.12.1949 r.
- 19 Tamże, Pismo do Prezydenta, grudzień 1949 r.
- 20 Tamże, Pismo Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego, t. 683, k. 2-8.
- 21 Tamże, Pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (P WRN), 19.12.1950 r., k. 166.
- 22 APP, Akta dekanatu bielskiego. Pismo Konsystorza, 26.04.1950 r.
- 23 Tamże, Pismo, 26.05.1951 r.
- 24 Tamże, Pismo dziekana, 19.06.1952 r.
- 25 Tamże.
- 26 Tamże, Prośba parafian, 13.09.1952 r.
- 27 J. Urban, dz. cyt., s. 287.
- 28 Z parafii orlańskiej święcenia kapłańskie w różnym czasie otrzymali: Grzegorz Sosna, Jan Troc, Jerzy Kos, Aleksander Kulik, Jerzy Kulik, Sławomir Kulik, Jan Kulik, Jan Łukaszuk, Jan Barszczewski, Jerzy Bogacewicz, Mikołaj Kalina, Bazyli Taranta.
- 29 APP, Akta dekanatu z 1950 r.
- 30 Tamże, Akta dekanatu z 1951 r. Pismo do Konsystorza, 31.09.1951 r.
- 31 APO, „Klirowyje Wiedomości”, 1952 r.